

Олексій Ілюшин і друга хвиля авангарду в Одесі

ДМИТРО САВІН

Анотація. Розглянута творчість художника Олексія Ілюшина в контексті маловідомої сторінки історії неофіційного радянського мистецтва — одеського андеграунду 60–80-х років ХХ століття. Окреслено основні трансформації мистецтва нонконформізму, яке заклало фундамент для виникнення різноманітних наступних течій сучасного українського мистецтва, насамперед концептуалізму. Охарактеризовано основні причини появи в Одесі альтернативної ідеології соцреалізму культурного явища.

Ключові слова: Олексій Ілюшин, нонконформізм, одеський андеграунд, квартирні виставки, заборонене мистецтво.

Постановка проблеми. Друга половина ХХ століття позначилася кризою радянської тоталітарної системи. Це не могло не вплинути на соціокультурні процеси, які нарешті перестали бути жорстко формалізованими та обмеженими єдиним дозволеним художнім методом — соцреалізмом. Художні практики від кінця 1950-х років захоплюють своїм різноманіттям і почасти суперечливістю. Це, звісно, є ознакою природного, не контрольованого розвитку культури. За великим рахунком, істинна творча інтелігенція завжди усвідомлювала безглуздість єдиного унормованого шляху розвитку культури. Але відносно відкрито це усвідомлення можна було «транслявати» лише по смерті Сталіна та після ХХ з'їзду КПРС.

Прагнення художньої свободи призвело до появи у 60-х роках ХХ століття специфічного культурного явища, яке згодом назвали «неофіційним мистецтвом», а з віддалі десятиліть по тому та завдяки Людмилі Яструб — «нонконформізмом». Цей пістрявий комплекс художніх практик став новим рівнем розвитку українсько-

го мистецтва ХХ століття, починаючи з кінця 50-х і аж до «перебудови» 80-х.

Від часів авангарду в радянському мистецтві загалом не було жодного настільки ж масштабного художнього вільнодумства. Тому, позначаючи цей період, часом використовують визначення «другий авангард». На думку автора, це поняття є більш широким, на відміну від поняття «андеграунд» чи «нонконформізм». Адже воно охоплює будь-які альтернативні художні напрямки, а не лише відверто протестні та соціально-гострі, якими є згадані «нонконформізм» та «андеграунд».

Олексій Ілюшин (1926–2014) — одеський художник, творчість якого донедавна вважалася цілком та безнадійно соцреалістичною. Втім, по смерті митця стало зрозуміло: питань до його творчості значно більше, ніж відповідей. Справа у тому, що спадкоємцями були відкриті невідомі досі живопис та графіка, які художник зберігав вдома та ніколи не показував не лише на виставках, а й приватно. Якщо тематично ці твори й можуть бути віднесені до соцреалістич-

них, то манера виконання, по суті, авторський оригінальний мікс світових художніх напрямків першої половини та середини ХХ століття.

Метою цієї публікації є аналіз місця художнього доробку Олексія Ілюшина в контексті художніх практик другої хвилі авангарду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Одеський нонконформізм нині — один з найбільш досліджуваних мистецьких процесів ХХ століття. Адже це унікальне явище стало візитівкою українського мистецтва культурного спротиву не лише в Україні. Сьогодні існує чимало аналітичних публікацій, присвячених дослідженню радянського неофіційного мистецтва. Специфіка одеського нонконформізму, як культурно-мистецького явища, висвітлена в дослідженнях Л. Смирної, К. Котової, С. Кантора, Г. Склярєнко, Г. Вишеславського та ін. Варто зазначити, що незважаючи на ґрунтовні розвідки, все ще залишаються малодослідженими багато аспектів цього надзвичайно цікавого художнього періоду.

Унікальність явища одеського нонконформізму підкреслює Г. Склярєнко в дослідженні, присвяченому регіональним проблемам українського мистецтва другої половини ХХ століття: «Можна сказати, що «неофіційна культура» (андерграунд як певне творче середовище) існувала в Україні лише в Одесі, об'єднуючи не тільки художників несоцреалістичного спрямування, а й усталене коло глядачів та колекціонерів цього мистецтва. Тут постійно організовувалися квартирні та клубні виставки, робилися спроби архівування та описування подій і творів» [11, с. 67–78]. Головними причинами можливості появи «другої хвилі авангарду» Галина Склярєнко називає «особливості проведення літературно-мистецької політики УРСР та змінах у суспільній свідомості та ХХ з'їзд КПРС як найвагоміший чинник, що дав «заряд свободи», суттєво вплинув не тільки на молоде покоління художників і письменників, а й на весь подальший розвиток мистецтва в цілому» [10, с. 166].

А. Дубрівна характеризує мистецький доробок художників-нонконформістів в Одесі як «склад-

не синтетичне та системне явище, в якому творчі пошуки художників базуються на переосмислені надбань українського авангардного руху» [5, с. 141–145].

За визначенням Л. Смирної, «мистецький нонконформізм можна розглядати як незгоду з загальноприйнятою схематичною формою художнього мислення, намір здолати стандарти її стереотипного догматизму і замість безособової форми дати індивідуальну, національну і, тим самим, діалектично змістовну» [12].

Втім, дозволимо собі не погодитися з такою характеристикою стосовно саме одеського андерграунду. Він не був, на відміну від, скажімо, київського, національно спрямованим. Натомість характеризувався більшою мірою загальним космополітизмом, терпимістю, толерантністю та, звісно, іронічним ставленням до дійсності.

Стосовно Ілюшина мінімум даних було опубліковано в енциклопедичному виданні «Сучасна Україна». Ця інформація, на жаль, є неточною та суперечливою, але продовжує дублюватися в різноманітних інтернет-виданнях. Про творчість художника, за винятком вступної статті до каталогу його наново відкритих робіт, майже не зроблено ґрунтовних критичних досліджень. Відтак, аналіз його творчості є наразі актуальним завданням.

Виклад основного матеріалу. Біографічні дані Олексія Ілюшина є прикладом майже ідеального пролетарського життєпису: сім'я робітників, звичайна донецька школа, служба у радянській армії, праця художником в «Союзторгрекламі» та декоратором у Донецькій опері. Такі життєві віхи та походження майже напевне відкривали простому хлопцеві, якби він лише забажав, двері до вищої освіти. По смерті батьків, Олексій Ілюшин таки наважується рішуче змінити своє життя і вступає до Одеського художнього училища ім. М. Б. Грекова. Він назавжди переїздить до Одеси та стає професійним художником.

Фахові дисципліни молодому митцю в Одесі викладали реалізовані та знані на той час май-

стри, члени Спілки художників України — В. Соколов, В. Путейко, І. Логвин. Звісно, вони працювали згідно з вимогами соцреалізму, але, наприклад, В. Путейко та І. Логвин свого часу закінчували Харківський художньо-промисловий інститут і згодом змогли значно розширити горизонти школи Костанді.

Олексій Ілюшин завершив навчання в художньому училищі в 1961 році, якраз на початку «хрущовської відлиги», та отримав направлення на роботу в Одеський художньо-виробничий комбінат. Подібні структури існували по всьому Радянському Сою, а конкретно ця забезпечувала масовим художнім «продуктом» різноманітні організації та установи Одеси й Одеської області.

Художник плідно працює на комбінаті, створюючи полотна, присвячені різноманітним подіям радянської дійсності. На кшталт будівництва Іллічівського порту чи розбудови Одеського порту. Завдяки праці на комбінаті для Ілюшина стали можливими тривалі творчі мандрівки просторами СРСР: на Урал, Далекий Схід, Чукотку, полярні станції та ін. Саме там він черпав натхнення та звіди привозив величезну кількість матеріалів для подальших робіт. Його реалістичні картини виставлялися на місцевих, загальнодержавних та навіть міжнародних виставках.

Серед ранніх робіт 50–60-х років збереглися пейзажі та жанрові полотна. Тематично та образно вони є зразком радянського реалістичного живопису. Як бачимо, Олексій Ілюшин являв собою приклад «правильного» радянського художника.

Разом з тим, не слід забувати, в то й же час зароджуються зовсім інші художні інтерпретації дійсності. Загальна роздвоєність суспільної свідомості радянської людини не могла не відобразитися в художній сфері. Як тільки настали мінімальні умови, тобто зникла тотальна загроза життю «інакомислячих», одразу ж виникла протипава офіційному мистецтву. Звісно, ці процеси не стали масовими, в будь-якому разі офіційне мистецтво було переважаючим.

А. А. Ілюшин. У дворі, 1980-ті, 105 x 118 см, п. о.

Нове покоління митців шукало нові зображувальні методи, нарешті переступаючи через одномірне соцреалістичне сприйняття та відображення світу. Цікавим є той факт, що саме в Одесі відбулася перша спроба оприлюднення неофіційного мистецтва — виставка творів «Сичик+Хрущик» у сквері Пале-Рояль, яка вже за кілька годин була ліквідована міліцією та представниками обкому комсомолу [11]. Епатажна на той час «Парканна виставка» молодих одеситів В. Хруща та С. Сичова відбулася і набула широкого розголосу 1967 року, за сім років до відомої «Більдозерної» виставки в Москві. А саме московська розгромлена виставка 1974-го вважалася точкою відліку радянського нонконформізму.

Два десятки полотен та крейдою написані на паркані слова «Сичик+Хрущик» — ось загальна характеристика експериментальної виставки-акції. Цього виявилось достатнім, аби потрапити в історію мистецтва, позаяк стало тією самою віхою, від якої ведеться офіційний відлік естетичного спротиву офіційному мистецтву та владі [3]. Втім, радикальним налаштуванням одеські художники-нонконформісти не відрізнялись і коло їх інтересів більш складали художні експерименти, що базувались на здобутках західноєвропейських сучасників. Характерною осо-

бливистію творчості українських нонконформістів було звертання до основ традиційної культури та мистецтва, фольклорності; неприйняття нав'язливого офіційного мистецтва та його ідеалів; романтичності та іdealізму; у співставленні себе зі світовим мистецьким процесом; у зосередженні на професійних задачах; у довірливому зверненні до людини [8, с. 74].

Одна із засновниць нонконформістського мистецького руху А. Яструб, наприклад, демонструвала власні експерименти зі світлом та трансформацією форми і, як лідер творчої групи, задавала високий професійний рівень робіт. В. Стрельников, розвиваючи ідеї «міського» мистецтва, приносив у нього суттєве інтелектуальне та естетичне навантаження. В роботах яскравого представника другого авангардного руху В. Маринюка спостерігаємо мінімалізм тем та сюжетів. Абстракцію та етнічне світосприйняття уміщував у своїй творчості В. Цюпко, а широту недосяжних світів на стику між предметністю і абстракцією — талановитий художник та колоритний персонаж одеського культурного життя Є. Рахманін.

Попри спільність основних ідей (відкидання соцреалізму як єдиного художнього методу) і, на відміну від всієї іншої території України, де художники-нонконформісти частіше за все були одинаками, творчість нонконформістів Одеси була надзвичайно різноманітна. Одеський нонконформізм вирізняється насамперед активними експериментами художників, що базуються на модерністських добутках та характеризуються сплеском зацікавленості до тогочасного абстрактного мистецтва Заходу. Так, аналізуючи художні пошуки вітчизняного мистецтва в післясталінські часи, Г. Скляренко наголошує на показовій для цього періоду тенденції «повернення до модернізму», а саме — інтерес до художників кінця XIX — початку XX століть, попередньо на кілька десятиліть «викреслених» із національного культурного досвіду [11].

Олексій Ілюшин часто бував у художніх колах Одеси, безумовно, йому були відомі події

та персоналії найяскравіших явищ неофіційного мистецтва. До таких належать різноманітні квартирні виставки. Цей специфічний різновид художніх практик був вельми розповсюдженим у великих містах СРСР, насамперед у Ленінграді, Москві, Києві, Львові, Одесі.

Митці, які не мали змоги або не хотіли долучитися до загальнодержавного контролюваного виставкового процесу під егідою Спілки художників та Міністерства культури, проводили підпільні виставки-акції у власних квартирах. Яскраве творче життя вирувало в умовах неприглядних реалій радянських квартир.

Основними учасниками таких виставок були, звичайно, художники-нонконформісти, які протягом нетривалого часу об'єднали навколо себе всю вільнодумну творчу інтелігенцію, включаючи й перших поціновувачів-колекціонерів, завдяки підтримці яких сьогодні ми маємо змогу вивчати колекції творів мистецтва вказаного періоду. Наприклад, як вказує С. Кантор, «серед покупців був американський професор Н. Додж. Він приїхав у СРСР наприкінці 1950-х років для роботи над дисертацією. У 1970-х він почав проводити виставки нового неофіційного радянського мистецтва в США. Всього ним було придбано понад 20 тисяч творів близько 1000 авторів! Це найбільша колекція радянського нонконформістського мистецтва в світі» [13]. Художники, літератори, музиканти, які відстоювали засади вільної творчості, такими підпільними заходами не лише розширювали власний інформаційний простір, а й формували світогляд молодого покоління творчої інтелігенції.

Мистецьке явище квартирних виставок мало доволі вузьке й замкнуте коло однодумців, втім, це не заважало одеським художникам брати участь у квартирних виставках в Москві та Ленінграді, розширюючи свою виставкову географію. В 1977 році «Хроника текущих событий» інформувала, що в Одесі відбулось шість квартирних виставок, які активно відвідувались місцевою інтелігенцією [6, с. 145–157]. Так, «Одеса, разом з Москвою і Пітером, зав-

жди була центром нових ідей, вікном у зовнішній світ як за часів Російської імперії, так і Радянського Союзу і незалежної України», — визначає С. Кантор [13]. Найбільший розвиток такого «квартирного» способу експонування припадає на 1970-ті роки.

В одеському андерграундному середовищі, як вказує Г. Склярєнко, працювало кілька поколінь художників. Перші з них — О. Ануфрієв, В. Басанець, Л. Ястреб, В. Стрельников, В. Наумець, В. Маринюк, В. Цюпко, О. Волошинов, Р. Макоєв, Є. Рахманін, О. Стовбур, В. Сазонов, А. Шопін, Шуревич та ін. — у своїй творчості загалом спиралися на засвоєння та інтерпретацію модерністських цінностей. А ось на початку 1980-х тут склалося виняткове для України концептуалістське коло — С. Ануфрієв, Л. Войцехов, Ю. Лейдерман, група «Перці» (О. Скрипкіна та О. Петренко), Л. Резун-Звездочотова, І. Чацкін. Це коло опрацьовувало нову для України модель мистецтва, пов'язану зі становленням вітчизняних версій — постмодерну [11]. При цьому, за влучним твердженням Г. Вишеславського, «нонконформізм був явищем соціально-статусним, йому не відповідав певний стиль. Він складався, перш за все, з моральної позиції, тоді як естетичні вподобання авторів могли змінюватись в залежності від часу та середовища в достатньо широкому діапазоні модерністських течій» [2]. Це суттєве зауваження підтверджує думку автора про те, що неофіційне мистецтво та нонконформізм не тотожні поняття. Перше є значно ширшим.

Ранні неофіційні виставки-акції в Одесі проходилися у квартирі «першого абстракціоніста Одеси», художника та мистецтвознавця О. Соколова, наприкінці 1950-х років [4, с. 7–8]. Атмосфера виставок відповідала загальному колориту невеликих радянських квартир: полотна розвішувались «килимовою» розвіскою всіма стінами від підлоги до стелі.

Цікаво, що при всій «закритості» і «таємності» це були майже відкриті покази: потрапити туди могли всі бажаючі, й художники збирали вели-

А. А. Ілюшин. *В порту*, 1980-ті, 91 x 131 см, п. о.

ку кількість глядачів. Своє несприйняття культу особи та загалом усієї радянськості О. Соколов відкрито демонстрував у потужних графічних творах, у фресках на стінах своєї квартири у Будівельному провулку Одеси. Саме там він збирав прогресивну творчу молодь на «Соколовські середи», де поміж бесід та дискусій народжувалося розуміння вічних цінностей художньої культури.

Втім, О. Соколов зі своєю конфронтацією з радянською політичною системою стоїть дещо осторонь творчих пошуків основного кола одеських нонконформістів, які вважали себе аполітичними. Вони, як правило, не йшли на відкритий конфлікт з радянською ідеологією.

Персональна експозиція В. Маринюка, яка відкрилась у 1961 році в кімнаті комунальної квартири подружжя митців О. та М. Ануфрієвих, що знаходилась на вулиці Осипова, відкрила цілу епоху «квартирних виставок». Так, поступово розширюючи свої ряди новими одnodумцями, група одеських нонконформістів до середини 1970-х років вже налічувала більше 30 учасників. До низки майданчиків для експонування неофіційного мистецтва долучились квартира художника В. Стрельникова на вулиці Транспортній, приміщення майстерень В. Маринюка та Л. Яструб на вулиці Мечнікова, легендарної веранди одного з лідерів нонконформістського руху в Одесі В. Хруща на вулиці Пантелеймонівській.

Одним з найвідоміших виставкових «майданчиків» тогочасної Одеси стала легендарна квартира, що знаходилась на вулиці Бебеля, 19. Приміщення належало одеському джазовому музиканту В. Асрієву, який в середині 1970-х, зблизившись з місцевими андеграундними художниками, надав їм стіни власної квартири для демонстрування «забороненого мистецтва». Так, з 1976 року житлоплоща перетворилась на виставковий простір, в якому регулярно проводились персональні та групові виставки одеських митців-нонконформістів [1]. Сьогодні колекція В. Асрієва входить до потужного зібрання Одеського літературного музею.

1967 року декілька виставок О. Ануфрієва, Л. Дульфана, Л. Яструб, А. Антонюка та інших художників було проведено в редакції газети «Комсомольська іскра». Це стало можливим за ініціативи журналіста та культуролога Є. Голубовського. Виставки-акції супроводжувались дискусіями на теми розвитку офіційного та андеграундного європейського мистецтва.

Нині існує думка, що не znana досі творчість Олексія Ілюшина — це приклад одеського нонконформізму. Дійсно, не можна не погодитися, що в своїх «справжніх» роботах художник не обмежує себе єдиним методом соцреалізму. Він використовує методи багатьох відомих художніх напрямків кінця ХІХ — початку ХХ століть. Від імпресіонізму до фовізму, експресіонізму, символізму та примітивізму. Причому це не наслідування, а саме авторське переосмислення, тому його роботи виглядають гармонійними та невимушеними.

Однак позиція автора полягає в тому, що різноманіття художніх методів не достатня підстава відносити Ілюшина до нонконформістів. Адже нонконформізм — це, первинно, свідомо акція, заява, позиція, висловлена в тій чи іншій формі

публічно. Необов'язково вона має гострополітичний характер, але неодмінно відкрита. Олексій Ілюшин однозначно не з публічно рефлексуючих художників. Він спокійно займався своєю діяльністю упродовж десятків років, не прагнучи до епатажу чи гучних заяв. Він не брав участі в неформальних художніх акціях, його роботи не виставлялися на квартирних виставках та не підлягали «засудженню» функціонерами офіційного мистецтва. Ймовірно, більш відповідним є використання стосовно робіт Ілюшина поняття «неофіційне мистецтво» або «другий авангард».

Висновки. Наздоганяючи та розвиваючи перервані радянською ідеологією досягнення авангардного мистецтва, художники-неформали рухались у своєму творчому процесі, осягаючи два основних напрямки: більш традиційний, модерністський, упредметнений традиційними видами мистецьких практик; та новаторсько-концептуальний, втілений в мистецьких акціях, дискусіях та протестах.

Важливо, якщо говорити про подальшу долю одеського неофіційного мистецтва, стає очевидним — воно розвивалося переважно другим напрямком. Відповідно до світових тенденцій, концептуалістські підходи в мистецтві успішно витіснили предметно-образні. Можливо, так сталося тому, що для втілення концепту (ідеї) не обов'язковим є високий професійний рівень художника, банальне ремесло. Тобто він вітається, але не є вирішальним.

Олексій Ілюшин — представник більш традиційного модерністського напрямку неофіційного радянського мистецтва. Його невідомі живопис та графіка не є скандальними чи надноваторськими. Але у порівнянні з його ж офіційними роботами вони виглядають по-європейськи рафінованими та витончено стильними.

Література

1. Бебеля, 19. Квартирні виставки // NT-ART. URL: http://nt-art.net/project/bebelya19_kvartirnievistavki_sovmestnosdymchukgallery-2-2 (дата звернення 30.08.2018).
2. Вишеславський Г. Нонконформізм: андеграунд та «неофіційне мистецтво» // Художня культура: Зб. наук. праць / Інститут проблем сучасного мистецтва. Київ, 2006. № 3.
3. Голубовський Е. Из истории одесского авангарда: «Заборная выставка» URL: http://msio.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=258 (дата обращения 30.08.2018).
4. Голубовський Е. Там все Европой дышит, веет... // Черный квадрат над черным морем. Одесса, 2001. С. 7–8.
5. Дубрівна А. Просторово-часовий вимір українського абстрактного мистецтва // Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв. 2017. № 4. С. 141–145.
6. Заплотинська О. Формалізм чи новаторство? Інтелектуальний нонконформізм в офіційному дискурсі 1960–1970-х рр. в Україні // Український історичний журнал. 2006. № 1. С. 145–157.
7. Кіндрачук Н. Нонконформізм як соціокультурне явище в Україні: 60–70-ті рр. XX ст. // Інтелігенція і влада. Серія: Історія. 2014. Вип. 30. С. 149–155.
8. Котова О. Культуротворчі інтенції українського мистецького нонконформізму в світовому контексті 60–80-х рр. XX ст. // Вісник ХДАДМ. 2014. № 2. С. 72–74.
9. Котова О. Нонконформізм в образотворчому мистецтві Одеси як явище культури 60–80-х років XX століття / дис... канд. наук: 26.00.01–08.
10. Склярєнко Г. Світло й тінь на тлі пейзажу (Я. Левич) // Київ. 1994. № 10. С. 166–168.
11. Склярєнко Г. Українське мистецтво другої половини XX століття: регіональні проблеми і загальний контекст (частина перша) // Студії мистецтвознавчі. 2009. № 1. С. 67–78.
12. Смирна Л. Український мистецький нонконформізм (частина 1). URL: <http://artukraine.com.ua/a/ukrainskiy-misteckiy-nonkonformizm-chastina-1/#.W5bEO-gzZPY> (дата звернення 28.08.2018).
13. У найбільшому музеї США відкрилася виставка одеських радянських нонконформістів URL: <https://ukr.segodnya.ua/regions/odessa/v-krupneyshem-muzee-ssha-otkrylas-vystavka-odesskih-sovetskih-nonkonformistov-525074.html> (дата звернення 23.08.2018).

References

1. Bebelya, 19. Kvyrtyni vy`stavky` // NT-ART. URL: http://nt-art.net/project/bebelya19_kvartirnievistavki_sovmestnosdymchukgallery-2-2 (data zvernennya 30.08.2018).
2. Vy`sheslavskiy` G. Nonkonformizm: andeg`raund ta «neoficijne my`stecztvo» // Xudozhnya kul`tura: Zb. nauk. pracz` / Insty`tut problem suchasnogo my`stecztva. Ky`yiv, 2006. # 3.
3. Golubovskiy E. Iz istorii odesskogo avangarda: «Zabornaya vyistavka» URL: http://msio.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=258 (data obrascheniya 30.08.2018).
4. Golubovskiy E. Tam vse Evropoy dyshit, veet... // Chernyy kvadrat nad chernym morem. Odessa, 2001. S. 7–8.
5. Dubrivna A. Prostorovo-chasovy`j vy`mir ukrayins`kogo abstraktnogo my`stecztva // Visny`k Nacional`noyi akademiyi kerivny`x kadriv kul`tury` i my`stecztv. 2017. # 4. S. 141–145.
6. Zaploty`ns`ka O. Formalizm chy` novatorstvo? Intelektual`ny`j nonkonformizm v oficijnomu dy`skursi 1960–1970-x pp. v Ukraini // Ukrayins`ky`j istory`chny`j zhurnal. 2006. # 1. S. 145–157.
7. Kindrachuk N. Nonkonformizm yak sociokul`turne yavy`shhe v Ukraini: 60–70-ti rr. XX st. // Inteligenciya i vlada. Seriya: Istoriya. 2014. Vy`p. 30. S. 149–155.

8. Kotova O. Kul'turotvorchi intencyi ukrayins' kogo my`stecz`kogo nonkonformizmu v svitovomu konteksti 60–80-x rr. XX st. // Visny`k XDADM. 2014. # 2. S. 72–74.
9. Kotova O. Nonkonformizm v obrazotvorchomu my`stecztvi Odesy` yak yavy`shhe kul`tury` 60–80-x rokiv XX stolittya / dy`s... kand. nauk: 26.00.01–08.
10. Sklyarenko G. Svitlo j tin` na tli pejzazhu (Ya. Levy`ch) // Ky`yiv. 1994. # 10. S. 166–168.
11. Sklyarenko G. Ukrayins`ke my`stecztvo drugoyi polovy`ny` XX stolittya: regional`ni problemy` i zagal`ny`j kontekst (chasty`na persha) // Studiyi my`stecztvoznavchi. 2009. # 1. S. 67–78.
12. Smy`rna L. Ukrayins`ky`j my`stecz`ky`j nonkonformizm (chasty`na 1). URL: <http://artukraine.com.ua/a/ukrainskiy-misteckiy-nonkonformizm-chastina-1/#.W5bEO-gzZPY> (data zvernennya 28.08.2018).
13. U najbil`shomu muzeyi SShA vidkry`lasya vy`stavka odes`ky`x radyans`ky`x nonkonformistiv URL: <https://ukr.segodnya.ua/regions/odessa/v-krupneyshem-muzee-ssha-otkrylas-vystavka-odesskih-sovetskih-nonkonformistov-525074.html> (data zvernennya 23.08.2018).

Савин Д. О. Алексей Илюшин и вторая волна авангарда в Одессе

Аннотация. Рассмотрено творчество художника Алексея Илюшина в контексте малоизвестной страницы истории неофициального советского искусства — одесского андеграунда 60–80-х годов XX века. Очерчены основные трансформации искусства нонконформизма, заложившего фундамент для возникновения разнообразных последующих течений современного украинского искусства, прежде всего концептуализма. Охарактеризованы основные причины появления в Одессе альтернативного идеологии соцреализма культурного явления.

Ключевые слова: Алексей Илюшин, нонконформизм, одесский андеграунд, квартирные выставки, запрещенное искусство.

Savin D. O. Aleksey Ilyushin and second wave of Odessa`s avant-gardism

Abstract. The article deals with the little-known and nonetheless vivid page of the history of informal Soviet art — «apartment exhibitions» in Odessa 60s–80s of the XXth century. The article is outlined the main transformational processes of the development of the art of nonconformism, which laid the foundation for the emergence of the following trends of contemporary Ukrainian art. The main reasons for the emergence of socio-cultural phenomenon, an alternative ideology of socialist realism, that was first called «Odessa underground», and then got a more traditional name — «nonconformism».

Keywords: Aleksey Ilyushin, nonconformism, odessa`s underground, apartment exhibitions, forbidden art.